

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «САМОДОСТАТНІСТЬ» ЯК ДЕФІНІЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Визначено дефініцію поняття „Самодостатність” з точки зору різних наукових підходів. Розглянуто складові феномену самодостатності в соціо-економічній сфері. Запропоновано та обґрунтовано необхідність кількісного виміру рівня самодостатності економічної системи відповідно до сутності правила золотого перерізу.

Ключові слова: самодостатність, автаркія, наукові підходи до визначення поняття «Самодостатність», фактори самодостатності, індикатори самодостатності, наслідки забезпечення самодостатності.

Definition of the term 'self-sufficiency' is determined from the point of view of different scientific approaches. The constituents of the phenomenon of 'self-sufficiency' are considered in a socio-economic sphere. The necessity of the quantitative measuring of level of 'self-sufficiency' of the economic system is offered and grounded in accordance with the essence of rule of golden section.

Keywords: self-sufficiency, autarchy, scientific approaches of determination of the term 'self-sufficiency', self-sufficiency indicators, factors of self-sufficiency, consequences of providing of self-sufficiency.

Постановка проблеми. В сучасному світі всі країни та їхні складові елементи пов'язані між собою формальними та неформальними політичними, економічними, соціальними та іншими видами відносин, а міждержавне і внутрішньодержавне переміщення ресурсів відбувається безперервно, в результаті чого підвищується ефективність функціонування світової економіки, що має особливе значення в умовах обмеженості природних ресурсів. У зв'язку з чим питання, пов'язане із забезпеченням незалежності окремих держав, втрачає свою актуальність. Натомість актуалізується така більш ємна та багатогранна характеристика, як *самодостатність*.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питання щодо визначення сутності самодостатності бентежить розум людини ще з античних часів. Вже багато років люди розмірковують та дискутують з приводу змістовного наповнення даного терміну, внаслідок чого змінюється його сутність, розширюються сфери застосування. Витоки поняття «Самодостатність» слід шукати в античній філософії, проте глибина явища обумовлює його поширення в інших сферах людської думки, зокрема, в галузях релігії, психології, соціології, державного та місцевого управління, економіки та ін. Серед античних філософів, які розмірковували над сутністю самодостатності, слід виділити Сократа, Антисфена, Платона, Диогена Синопського, Аристотеля, Хрисиппа, Плотина та ін. Ідея самодостатності пронизує творчий доробок видатного українського філософа XVIII ст. Григорія Сковороди (1722-1794рр.). Фундаментальне дослідження феномену самодостатності зробив сучасний філософ М. Г. Мурашкін (1952р.) [1]. Крізь призму знань науки про психологію феномен самодостатності досліджував відомий американський психолог XX ст. А. Маслоу (1907-1980рр.) [2], крізь призму соціологічних знань – відомий американський соціолог Т. Парсонс (1902-1979рр.), видатний російський філософ-соціолог сучасності К. Х. Момджян (1948р.) [3] та ін. Актуальність та глибина поняття «Самодостатність» обумовлюють його поширення від сфери теоретичного суб'єктивного пізнання сутності людського буття до областей практичного застосування, підпорядкованих об'єктивним закономірностям людського існування. Так, наприклад, феномен самодостатності було застосовано в сфері державного і місцевого управління до територіальних громад, адміністративно-територіальних одиниць [4-5], а в області

економічних знань досліджуються питання економічної, соціально-економічної, бюджетної самодостатності на макро- та мезорівнях [6-9].

Таким чином, розсіювання феномену самодостатності в багатьох сферах знань та діяльності людини обумовлене його глибоким змістом, який криється за досить зрозумілою, на перший погляд, назвою. Водночас аналіз літературних джерел свідчить про те, що в сучасній науковій літературі не висвітлено єдиного теоретико-методологічного підходу до визначення сутності та фундаментальних принципів поняття «Самодостатності», а також засобів її забезпечення, а в наукових пошуках, дуже часто, об'єкт, що досліджується, нівелює суттєві характеристики феномену самодостатності, що перебуває нібито в його тіні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У тлумачному словнику російської мови Ожегова поняття «Самодостатний» визначається як «достатньо значний сам по собі, той, що має цілком самостійне значення» [10]. Очевидно, що дане тлумачення має загальний характер, бо не визначає мінімальних границь *самостійної значущості*.

Історія застосування поняття «Самодостатність» налічує багато століть. Про сутність даного явища вперше замислились античні філософи, зокрема, Сократ, Антисфен, Платон, Диоген Синопський, Аристотель, Хрисипп, Плотин та ін. Для античних філософів поняття «Автаркія» та «Самодостатність» були тотожні. Антична самодостатність проектується на людину і ґрунтується на трьох китах: *безпристрасність, спокій, блаженство* [1, с. 67-68]. Самодостатною вважалася людина, якій нічого не потрібно. Відсутність необхідності задоволення потреб була обумовлена не повним задоволенням існуючих потреб, а таким способом існування, при якому відсутні самі потреби. Самодостатною вважалася людина, яка:

- не мала ніяких залежностей, тобто байдужа людина, на протиположності;
- мала повний душевний спокій на протиположності тривозі;
- була позбавлена змісту.

Згідно з даним визначенням самодостатніми вважалися античні філософи, які завдяки високому рівню пізнання навколишнього світу та наявності особливих знань мали абсолютну свободу, незалежність, досконалість, безпристрасність. Причини існування такої самодостатності мали суб'єктивний характер, були пов'язані з емоційним станом людини, не мали зв'язку з матеріальним світом.

З теологічної точки зору самодостатність є надприродною характеристикою, тобто абсолютно самодостатним є лише Бог. Слід зазначити, що синонімічність понять «Самодостатність» та «Незалежність» панували в філософській думці тривалий час – аж до XX ст.

Починаючи з XX ст. поняття «Самодостатність» наповнюється новим змістом. В об'єктивній реальності феномен самодостатності не означає незалежного існування від оточуючого середовища. Самодостатність як абсолютна незалежність може існувати лише як суб'єктивне почуття окремої людини не перманентно, а в певні митті часу протягом невизначеного терміну. Коли самодостатність перестає бути суто суб'єктивною характеристикою, що виходить за межі людської свідомості в сферу об'єктивного існування людини, то вона перетворюється на *утопію*. Крім того, відсутність залежності від деяких екзогенних факторів та обставин не означає підконтрольність, підпорядкованість останніх [1, с. 87].

Еволюційне переосмислення змістового наповнення феномену самодостатності обумовлює вихід поняття «Самодостатність» і похідних від нього за межі релігійно-філософської та містичної культури. В сучасному світі дане явище пускає коріння в областях знань та діяльності, в яких панують об'єктивні закони та закономірності суворої дійсності, зокрема, – сфер державного та місцевого управління, економіки та ін., що накладає нові відбитки на його змістове наповнення.

Аналіз процесу вдосконалення поняття «Самодостатності» та його дифузії зі знаннями різних сфер знань та діяльності дозволяють виділити кілька наукових підходів до його трактування (табл. 1).

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення змісту поняття «Самодостатність»

Науковий підхід	Зміст поняття «Самодостатність»	Представники
1	2	3
Філософський	1) Виникнення природним шляхом і можливість подальшого існування без впливу зовні; 2) властивість стабільного і тривалого (на історично значимому відрізку часі) або нестійкого і короткотривалого існування активної системи при незмінному стані зовнішнього простору [11].	Античні філософи: Сократ, Антисфен, Платон, Диоген Синопський, Аристотель, Хрисипп, Плотин та ін. Філософи Нового часу: І. Кант, Г. Гегель, Ф. Шеллінг та ін. Сучасні філософи: Д. Кришнамурти, В. Соловйов, М. Хайдеггер, К. Ясперс, К. Момджян та ін.
Релігійний	Надприродний екстатичний стан свідомості людини, обумовлений духовним просвітленням та піднесенням, абстрагуванням від матеріальної дійсності, свободою, що віддзеркалює характеристику Бога.	І. Ільїн, Л. Франк, В. Іванов та ін.
Психологічний	Суб'єктивний психологічний стан людини, пов'язаний з віковими змінами, самовизначенням, досвідом.	А. Маслоу та ін.
Соціологічний	Здатність соціальної системи своєю власною діяльністю створювати і відтворювати всі необхідні умови власного існування [4, с. 149].	Т. Парсонс, К. Момджян, М. Беляєв та ін.
Управлінський	Здатність системи управління певного рівня забезпечувати цілісність, самостійність.	Ю. Молодожен, В. Мамонова, Я. Жовнірчик та ін.
Соціо-економічний	Властивість економічної системи, що характеризується здатністю до розширеного відтворення та задоволення поточних потреб населення на мінімально встановленому рівні	О. Єфремов, В. Тихонов, М. Попов, Л. Макаренко, Б. Заблоцький та ін.

Слід зазначити, що межа між філософським, релігійним, психологічним, а також між соціологічним, управлінським, соціо-економічним підходами є досить розмитою, що обумовлено взаємозв'язком та переплетінням даних сфер людської думки та діяльності.

Науковці Єфремов О. С., Тихонов В. М., Попов М. І., досліджуючи феномен самодостатності в соціо-економічній сфері, акцентують увагу на другій складовій даного поняття «достатність», яку забезпечують ендогенні джерела. Вказані вчені під самодостатністю розуміють такий стан соціального та економічного середовища, при якому забезпечується нормативний рівень споживання населенням

продуктів споживання, користування житлом, одягом, послугами охорони здоров'я, транспорту, іншими видами послуг за рахунок ефективного використання внутрішніх ресурсів країни та регіонів [13, с. 24]. При даному розумінні поняття «Самодостатність» не відображає об'єктивні зміни в стані економіки в поточному періоді порівняно з минулим, так, наприклад, забезпечення нормативного рівня користування послугами може бути обумовлене скороченням чисельності населення, а не підвищенням ефективності функціонування економіки. Крім того, при даному підході ігноруються якісні зміни (розвиток) в соціально-економічному житті суспільства.

В рамках соціо-економічного підходу С. Осадчук розглядає бюджетну самодостатність регіону як спроможність здійснювати самозабезпечення за умови існуючої організації виробництва, не використовуючи бюджетні трансферти [9]. В даному визначенні основоположною залишається ідея незалежності. Л. Макаренко під бюджетною самодостатністю пропонує розглядати бюджетну самозабезпеченість місцевої влади як здатність забезпечити розширене самовідтворення суспільного сектору регіону через бюджетні інструменти [8]. Л. Макаренко, усвідомлюючи важливість процесу розвитку, в даному визначенні акцентує увагу на ідеї розширеного самовідтворення.

В сучасній науковій літературі вчені феномен самодостатності, як правило, проєктують на макро- та мезорівні – рівні територіальних колективів. Самодостатність територіального колективу є його внутрішньою природною апріорною властивістю, яка обумовлює сам факт створення даного колективу. Водночас, безумовно, рівень самодостатності територіального колективу не може не перебувати під впливом зовнішніх чинників, що сприяють її посиленню або послабленню. Наприклад, діяльність територіального колективу регламентується в значній мірі нормативно-правовою базою держави, ресурсна обмеженість та природно-кліматичні умови обумовлюють необхідність завезення або (та) вивезення певних ресурсів, товарів в інші регіони країни або в інші країни. В сучасному світі існують одиничні приклади територіальних колективів, які будують незалежну від зовнішніх чинників систему (Північна Корея). Проте ефективність функціонування такої замкненої автократичної системи значно нижче, ніж відкритих систем, бо вона не приймає участі в міжнародному розподілі праці, обмежена в використанні новітніх досягнень науки і техніки, обмежена в інвестиційному розвитку, тобто втрачає вигоди від міжнародного співробітництва тощо.

Ще античні філософи вели полеміку навколо питання про те, чи є самодостатність властивістю окремою людини чи групи людей. Так, наприклад, на думку Платона самодостатніми можуть бути лише суспільство, держава, а окрема людина, навіть та, яка має надзвичайні здібності, не може існувати поза суспільством та бути від нього абсолютно незалежною. На відміну від Платона Сократ та Плотін вважали, що самодостатність обумовлена духовним та розумовим потенціалами людини, отже, окрема людина може бути самодостатньою. В сучасній літературі висловлена думка, що самодостатність є властивістю суспільства, що відрізняє його від окремих індивідів [4, с. 149]. Самодостатність можна представити як функцію від багатьох змінних, серед яких на одному з перших місць стоять потенціальні можливості об'єкта дослідження. Очевидно, що більший потенціал обумовлює більш високий рівень самодостатності. Практичне використання даної залежності мало місце під час проведення адміністративно-територіальної реформи в країнах Європи у другій половині ХХ ст., спрямованої на укрупнення адміністративно-територіальних одиниць. Нормативно-правові акти, що приймаються, та заходи, що проводяться, в рамках здійснення адміністративно-територіальної реформи в нашій країні свідчать про європейський вектор руху.

Підсумовуючи вищевикладені думки, можна зробити висновок про те, що в сучасному розумінні поняття «Самодостатність» не є синонімічним поняттю «Незалежність». Поширення даного явища в сферах практичного застосування людської діяльності обумовлює необхідність його кількісного виміру і певну уніфікацію. У зв'язку з чим, звернувшись до правила золотого перерізу, самодостатньою економічною системою можна назвати систему, яка здатна самостійно задовольнити не менш, як $2/3$

потреб, що виникають в цій системі, на основі принципів самоорганізації, самоуправління, самофінансування, самоокупності, саморозвитку.

З науково-теоретичної точки зору самодостатність виступає однією із властивостей соціо-економічних систем поряд із такими властивостями, як стійкість, рівновага, адаптація, гомеостаз, автопоезис та ін., для фундаментального дослідження якої необхідно застосувати комплексний підхід. Так, досліджуючи феномен самодостатності соціо-економічних систем, необхідно виділяти *фактори, індикатори* та *наслідки* забезпечення її самодостатнього стану. Під факторами самодостатності слід розуміти явища і процеси, які здійснюють вплив на її рівень, корелюють з нею. Слід виділяти екзогенні та ендогенні фактори впливу на рівень самодостатності. Індикатори самодостатності – це показники, за допомогою яких можна оцінити рівень самодостатності соціо-економічних систем, інструменти її кількісного виміру. Наслідки самодостатності – явища та процеси, виникнення яких обумовлено виникненням або прямуванням до самодостатнього стану соціо-економічної системи.

Таким чином, самодостатньою соціо-економічною системою є така система, яка в процесі свого функціонування зберігає досягнутий рівень розвитку і задовольняє поточні потреби за умовою ефективного використання свого потенціалу, а також створення умов для його нарощування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мурашкин М. Г. Феномен самодостатності: монографія / М. Г. Мурашкин. – Днепропетровск: ДГФА, 2005. – 300 с.
2. Маслоу А. Психология бытия: Пер. с англ. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 1997. – 304 с.
3. Момджян К.Х. Введение в социальную философию: Учеб. пособие [Текст] / К. Х. Момджян. – М.: Высш. шк., КД "Университет", 1997. - 448 с.
4. Молодожен Ю. Б. Самодостатність територіальних громад: системний підхід: монографія / Ю. Б. Молодожен. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2010. – 370 с.
5. Бюджетний устрій держави та особливості його формування в Україні: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01 [Електронний ресурс] / О.С. Дроздовська; Н.-д. фінанс. ін-т при М-ві фінансів України. – К., 2005. – 19 с.
6. Заблоцький Б. Економічна самодостатність регіону [Текст] / Б. Заблоцький // Регіональна економіка. – №1. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України. – 2001. – С. 40-50.
7. Методологічні аспекти досягнення соціально-економічної самодостатності регіону: монографія. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. Даля, 2002. – 156 с.
8. Макаренко Л.М. Забезпечення регіонального розвитку в системі міжбюджетних відносин України: автореф. дис... на здобуття ступеня канд. екон. наук: 08.00.05 [Електронний ресурс] / Л. М. Макаренко; НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. – К., 2007. – 21 с.
9. Механізми забезпечення бюджетної стабільності на регіональному рівні: державно-управлінський аспект: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 [Електронний ресурс] / С.В. Осадчук; Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – О., 2007. – 20 с.
10. <http://www.ozhegov.org/words/31365.shtml>
11. http://mirslouvrei.com/content_fil/samodostatochnost-6887.html
12. Розвиток територіальної організації місцевого самоврядування в Україні: Автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.04 [Електронний ресурс] / Я.Ф. Жовнірчик; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2005. – 20 с.
13. Сфремов О. С. Методологічні аспекти досягнення соціально-економічної самодостатності регіону: монографія / О. С. Сфремов, В. М. Тихонов, М. І. Попов та ін. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2002. – 156с.